

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK

A 2001. évi népszámlálás felvételi programja a nemzetiséggel összefüggésben négy kérdést is tartalmazott: mi a nemzetisége, melyik nemzet kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődik, mi az anyanyelve, valamint családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ. Az összeírás módszere interjú volt, azaz számlálóbiztos kereste fel az összeírandókat. Emellett természetesen biztosított volt az önköltés lehetősége is. A számlálóbiztosok az összeírás előtt felkészítő tanfolyamon vettek részt, ahol szóban is felhívták a figyelmüket arra, hogy a kérdőíveket a bevallásnak megfelelően kell kitölteni, függetlenül a számlálóbiztos személyes véleményétől vagy a többi kérdésre adott válaszoktól. Különösen fontos ennek betartása azon kérdések esetében, amelyek belső érzést tudakolnak. Ebbe a körbe tartoznak a nemzetiséggel összefüggő kérdések is.

A 2001. évi népszámlálás nemzetiséggel összefüggő kérdései

A kérdések 17 előnyomatott válaszlehetőséget tartalmaztak. A felsorolásban a hazai kisebbségek megnevezése ábécében követte egymást, az érdemi válaszok sora a „magyar” válaszszóval zárult. Tekintettel arra, hogy a hazai cigányság körében a „cigány”, mint a kisebbségi törvényben szereplő, összefoglaló nemzetiség vagy nyelv mellett a nemzetiségi nyelvhasználatában két nyelv (a beás és a romani) fordul elő viszonylag gyakran, ezek megjelölésére is volt lehetőség. (A nemzetiségi kérdéseknél értelemszerűen nem volt megjelölhető a csak nyelvet jelentő „beás” és „romani” válasz). Emellett – mind az anyanyelvhez, mind a másik három, a nemzeti kötődés önként megválaszolható kérdéséhez további választ is be lehetett írni, valamint meg lehetett jelölni, hogy „nem kíván válaszolni”. A kérdésekre – a többi kérdés választól függetlenül – egyenként legfeljebb három választ lehetett adni.

A **nemzetiség** kérdése az 1941-ben kialakított és 1990-ig változatlanul alkalmazott módszer szerint történt. 2001-ben változás – mint arról már szó volt – az adható válaszok számában volt. Tekintettel arra, hogy a nemzetiség és az állampolgárság a köznyelvben gyakran szinonimája egymásnak, a felvételi utasítás erre vonatkozóan is tartalmazott utalást.

A **nemzeti kulturális kötődés** kérdés először szerepel a magyar népszámlálások tematikájában. Felvételére etnikai, nemzeti kötődést, asszimilációt, az egyes nemzetiségek megtartóerejét vizsgáló kutatók javaslatára került sor. A válaszok önmagukban is, és a többi, nemzetiséggel összefüggő kérdések válaszai közötti korreláció vizsgálatával az eddigi lehetőségektől eltérő területet, újszerű kutatási szegmenst jelenthetnek a hazai kisebbségekkel foglalkozó kutatóknak.

Az **anyanyelv** kérdése 1880 óta minden magyar népszámlálás programjában szerepelt. Felvételi módszertana – eltekintve attól, hogy 1930 óta a gyakori nyelvek előnyomatottan szerepeltek a kérdőíven, és hogy 2001-ben három válasz bejegyzésére volt lehetőség – az eltelt 120 év alatt gyakorlatilag nem változott.

Új kérdés volt 2001-ben a **családi, baráti közösségben használt nyelv**. A kisebbségekkel foglalkozó kutatók tapasztalatai arra utalnak, hogy a nem kisebbségi nyelvi környezetben élő, kisebbséghez tartozó családok a családon belül általában nemzetiségük nyelvén érintkeznek egymással.

A számlálóbiztosoknak szóló felvételi útmutató a nemzetiséggel összefüggő kérdések kitöltését a következők szerint szabályozta:

A 23–25. kérdésekre a válaszadás nem kötelező. Erre az adatszolgáltató figyelmét fel kell hívni!

Nemzetiségre, nyelvi kötődésre vonatkozó kérdések

A 23.1-től 23.4 kérdéseknél kérdésenként legfeljebb három válasz jelölhető meg!

23.1 kérdés: Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?

Az összeírt személy minden befolyástól mentesen – és állampolgárságától, anyanyelvétől, nyelvtudásától függetlenül – azt a nemzetiséget jelölje meg, amelyhez tartozónak érzi, **érzései alapján vallja magát.** A többes kötődések megjelölhetősége céljából legfeljebb három válasz adható.

23.2 kérdés: Mely nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődik?

Legfeljebb három nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz való kötődést lehet bejegyezni. **A bejegyzések függetlenek a nemzetiséghez tartozástól, illetve a nyelvtudástól.**

23.3 kérdés: Melyik nyelv az anyanyelve?

Anyanyelvként – minden befolyástól mentesen – azt az élőnyelvet kell megjelölni, amelyet az összeírt személy **gyermekkorában** (általában elsőként) **tanult meg, s amelyen családtagjaival általában beszél, és anyanyelvének vall.**

A némák és beszélni még nem tudó csecsemők anyanyelve az a nyelv, amelyen hozzátartozóik rendszerint beszélnek. Tekintettel arra, hogy a nemzetiségi lakosság gyermekkorában több nyelvet tanul meg és beszél anyanyelvi szinten, ezért három nyelv megjelölésére van lehetőség.

23.4 kérdés: Családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ általában?

Ennél a kérdésnél a népszámlálási **családfogalomtól** eltérően családi körnek tekinthető minden azon személyek csoportja – lakóhelytől, országhatártól, rokonsági foktól függetlenül –, **akiket a megkérdezett családjának tekint.**

Annál az egyedülálló személynél, aki azt mondja, hogy neki **nincs senkivel családi kapcsolata**, a kérdést **üresen kell hagyni.**

A személyi kérdőív tájékoztatásul nemzetiségi nyelveken is elkészült (lásd Mellékletek). A kötetben tárgyalt kérdéseket a magyar nyelvű kérdőív a következő formában tartalmazta:

A következő kérdésekre az adatszolgáltatás nem kötelező!																	
Nemzetiségre, nyelvi kötődésre vonatkozó kérdések																	
Kérdésenként legfeljebb három választ jelölhető meg.																	
	193	606	120	457	111	184	207	125	608	123	211	193	201	116	238	227	166
	Bolgar	Cigány (roma)	Észt	Finnyan	Görög	Hárvai	Lengyel	Német	Óriény	Román	Ruszin	Szerb	Szlovák	Szlovén	Ukrán	Magyar	Nem határozott választás
23.1 Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?	☒	☒			☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
egyéb, mégpedig:	<input type="text"/>																
23.2 Mely nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz kötődik?	☒	☒			☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
egyéb, mégpedig:	<input type="text"/>																
23.3 Melyik nyelv az anyanyelve?	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
egyéb, mégpedig:	<input type="text"/>																
23.4 Családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ általában?	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
egyéb, mégpedig:	<input type="text"/>																

A nemzeti kötődést tudakoló kérdések lakossági fogadtatása

Az eddigi népszámlálások során minden kérdésre, így a nemzeti kötődést tudakolóakra is kötelező volt a válaszadás. A 2001. évi népszámlálás kérdőíveinek kialakításakor – a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI., az adatvédelemről szóló 1992. évi LXIII. és a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvények rendelkezéseit is szem előtt tartva – a korábbiaknál is körültekintőbben kellett eljárni. Az erősödő demokrácia egyben a statisztikai célú adatgyűjtések fokozódó társadalmi ellenőrzésével is jár.

Az adatvédelmi törvény bizonyos személyes adatokat, így a nemzeti, etnikai hovatartozásra vonatkozót különleges védelemben részesít. Az önként megválaszolható kérdések a személyi kérdőív végére kerültek. A kérdéseket tartalmazó fejezet elején kiemelten szerepelt a tájékoztatás, hogy a további kérdésekre a válaszadás nem kötelező. A nemzetiségi hovatartozással összefüggő kérdések esetében az összeírtaknak csak mintegy 5-6 százaléka élt ezzel a lehetőséggel. A pozitív fogadtatásban jelentős szerepet játszottak a nemzeti és etnikai kisebbségek jogait biztosító, az adatgyűjtés és adatkezelés körülményeit szabályozó, a különleges adatok védelmét garantáló hatályos jogszabályok, valamint a hazai kisebbségek aktivistái, helyi és országos szervezetei is.

Nemzetiségi hovatartozást meghatározó kérdés	Összes válasz	Érdemi	1000 főre jutó átlagos érdemi válasz	Egy választ adók		Két választ adók		Három választ adók		Nem válaszolók	
				száma	aránya (ezrelék)	száma	aránya (ezrelék)	száma	aránya (ezrelék)	száma	aránya (ezrelék)
Nemzetiség	10 316 723	9 746 186	956	9 510 631	932,6	115 886	11,4	1 261	0,1	570 537	55,9
Nemzetiségi kulturális kötődés	10 349 808	9 721 480	953	9 423 111	924,0	142 259	13,9	4 617	0,5	628 328	61,6
Anyanyelv	10 239 552	9 698 446	951	9 616 410	942,9	40 361	4,0	438	0,0	541 106	53,1
Családban, baráti közösségben beszélt nyelv	10 337 821	9 779 575	959	9 505 691	932,1	129 250	12,7	5 128	0,5	558 246	54,7

Az egyes kérdésekre adott értékelhető válaszok aránya alapján a 2001. évi népszámlálás nemzetiséget vizsgáló programja sikeresnek tekinthető.

A következő táblázat alapján megállapítható, hogy az értékek illeszkednek a korábbi népszámlálásoknál tapasztalt tendenciákba. A nemzetiségi nyelvet anyanyelvüknek vallók száma alig változott. Az új nyelvi kérdésre, a családi, baráti közösségben használt nyelvre adott válaszok csaknem azonos mennyisége arra utal, hogy az anyanyelv valóban szoros meghatározója a nemzeti közösséghez tartozásnak. Az előző népszámlálás óta a kisebbségi törvényben elismert, a magyar népszámlálások tekintetében „új” kisebbségek közül különösen az örmények, az ukránok és a ruszinok létszáma emelkedett, az anyanyelv szerint vizsgálva egyedül a lengyelek száma csökkent.

Tovább folytatódott a cigány nemzetiségüket vállalók számának 1990-ben tapasztalt ugrásszerű növekedése, közel kétszázezren vallották magukat e közösséghez tartozónak.

Az anyanyelv és a családi, baráti körben használt nyelv a német nyelvet vallók esetében mutat legnagyobb különbséget, a közösségben használt nyelv javára, ugyanakkor azonban a német anyanyelvűek száma egytizedével csökkent. A német nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz két és félszer többen kötődnek, mint amennyien német anyanyelvűnek vallották magukat, de számuk több mint másfélszerese a családi, baráti közösségben németül beszélőknek, és csaknem másfélszerese a német nemzetiségűeknek.

Hazai kisebbség	Az anyanyelvet vallók		A nemzetiséghez tartozást vallók		A nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődők	Családi, baráti közösségben a nyelvet használók
	száma					
	1990	2001	1990	2001	2001	2001
Bolgár	1 370	1 299	..	1 358	1 693	1 118
Cigány	48 072	48 685	142 683	190 046	129 259	53 323
Görög	1 640	1 921	..	2 509	6 140	1 974
Horvát	17 577	14 345	13 570	15 620	19 715	14 788
Lengyel	3 788	2 580	..	2 962	3 983	2 659
Német	37 511	33 792	30 824	62 233	88 416	53 040
Örmény	37	294	..	620	836	300
Román	8 730	8 482	10 740	7 995	9 162	8 215
Szerb	2 953	3 388	2 905	3 816	5 279	4 186
Szlovák	12 745	11 816	10 459	17 692	26 631	18 056
Szlovén	2 627	3 187	1 930	3 040	3 442	3 119
Ruszin	} 674	1 113	..	1 098	1 292	1 068
Ukrán		4 885	..	5 070	4 779	4 519

A kötet adatairól

Az adatok a népszámlálási **lakónépességre** vonatkoznak. A népszámlálási lakónépesség azon személyek csoportja, akik ténylegesen az összeírás helyén tartózkodnak, életvitelszerűen ott élnek, az adott lakcímen rendszerint elérhetők, éjszakai pihenésüket leggyakrabban ott töltik, onnan járnak dolgozni, illetve tanulni. A népszámlálási lakónépesség eltér a bejelentett lakónépességtől, amely a lakcímbekelés jogi helyzetének megfelelően csoportosítja az adott terület népességét. A területi csoportosítás szerint a kötet régiókra, Budapestre, a megyékre, városokra, községekre és Budapest kerületeire vonatkozó adatokat tartalmaz. A Budapest k.m.n. (kerület megjelölése nélkül) sorok azoknak az adatait tartalmazzák, akik esetében a kerülethez tartozást nem lehetett megállapítani.

A hazai kisebbségek területi elhelyezkedését 13 térképvázlat mutatja be. A térképek az adott kisebbséghez tartozóknak a településen belüli arányát ábrázolják. A térkép árnyalataival bemutatott arányokhoz nemzetiségenként eltérő értékek tartoznak. A térkép az adott településen élő, a megfelelő kisebbséghez tartozók adataiból a maximális értéket ábrázolja, függetlenül attól, hogy a maximum melyik nemzetiségi kérdéshez tartozik.

A táblázatok a négyféle nemzetiségi kérdés válaszait önmagukban dolgozzák fel. A választól függően ugyanaz a személy nemzetisége, kulturális kötődése, anyanyelve vagy családi, baráti közösségben használt nyelve szerint más-más nemzetiségi csoportba is tartozhat. Egy nemzetiségi csoporton belül háromszor számolták el azt, aki az adott kérdésre három választ is megjelölt. Adott nemzetiségen, nyelven belül is előfordulhat halmozódás, mert egyes válaszok a feldolgozás során csoportosításra kerültek (pl. a *beás*, *romani* válaszok a táblázatokban egyaránt a *cigány* megjelölésű adatok között szerepelnek, annak ellenére, hogy más nyelvcsaládba tartoznak).

A 4. számú táblasorozatban csak azok a települések szerepelnek, amelyeken az adott kisebbségi csoporthoz tartozó válasz megjelölésre került. Emiatt az 1–3. és a 4. táblasorozat megyénkénti, településtípus szerinti és országos összesített adatai eltérnek egymástól. Erre az összesítősorok eltérő megnevezése hívja fel a figyelmet (pl. az 1–3. táblázatokon *Községek együtt*, a 4. táblázaton pedig *A községekben együtt*).